

Людмила Анатоліївна Гнатенко,
доктор історичних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу кодикології та кодикографії
Інституту рукопису,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
(Київ, Україна)

ORCID: 0000-0001-5287-0081
e-mail: gnatenko.manus@gmail.com

Володимир Васильович Дзьобак,
кандидат історичних наук,
голова громадської організації «Центр дослідження і відродження Волині»
(Радивилів, Україна)

ORCID: 0009-0003-2187-6554
e-mail: volyn.center@gmail.com

ВОЛИНСЬКИЙ РУКОПИСНИЙ ТЕСЛУГІВСЬКИЙ АПОСТОЛ 1593–1594 РОКІВ: КОДИКОЛОГІЧНО-ПАЛЕОГРАФІЧНА РОЗВІДКА¹

Мета роботи – дослідити рукописний Теслугівський Апостол 1593–1594 рр. (Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, Відділ рукописів, ркп. 819172) за електронною копією. Оригінал рукопису наразі не доступний для вивчення через війну Росії проти України. Завданнями дослідження є проведення кодикологічної та палеографічно-орфографічної атрибуції й археографічне описання пам'ятки. **Методологія.** У дослідженні застосовані джерелознавчі, кодикологічні,

палеографічні й лінгвістичні методи аналізу, що сприяло отриманню новітніх метаданих. **Наукова новизна роботи.** Уперше досліджено рукописний Теслугівський Апостол 1593–1594 рр. Проведено історіографічне, кодикологічне й палеографічне вивчення та археографічне описування. Встановлено, що рукопис не є безпосередньою копією з Апостола 1525 р., надрукованого Франциском Скориною. Доведено, що він списаний з рукопису церковнослов'янської мови української редакції, який був зроблений зі

---

¹ Статтю підготовлено за підтримки Українського культурного фонду. Позиція УКФ може не збігатися з думкою авторів.

скорининського видання, за узусними орфографічними правилами волинської книгописної школи останньої чверті XVI ст.; розглянуто використання південнослов'янських орфограм. Ілюстрації тексту рукопису публікуються вперше. **Висновки.** В українській книжності з другої половини XVI ст. набувають популярності списки з друкованих видань книг Біблії Франциска Скорини. Теслугівський Апостол належить до української рукописної Скориніани. Він списаний на Волині в 1593–1594 рр. священником Гермогеном (Єрмогеном чи Ярмогеном, на прізвисько Тихоненя Яцкович) у містечку Теслугові. Писаний церковнослов'янською мовою української редакції, півуставним пись-

мом, прикрашений простим народним орнаментом, зі стилізацією української вишивки. Текст Теслугівського Апостола безпосередньо не скопійований із друкованого Апостола 1525 р. Франциска Скорини, а списаний з уже українізованого списку й має атрибутовані південнослов'янські орфограми. Пам'ятка потребує поглибленого кодикологічного, палеографічного, філігранологічного, текстологічного й лінгвістичного дослідження.

Ключові слова: український рукописний Теслугівський Апостол 1593–1594 рр., друкований Апостол 1525 р. Франциска Скорини, волинська писемна книжна традиція, кодикологічні та палеографічно-орфографічні ознаки.

Актуальність теми дослідження полягає в залученні до суспільного обігу Теслугівського Апостола 1593–1594 рр. – маловідомої та не вивченої рукописної книги, яка належить до списків української рукописної Скориніани, писаних церковнослов'янською мовою української редакції.

Аналіз досліджень і публікацій. Теслугівський Апостол (далі – ТА) досі не став об'єктом фахового дослідження, не має повного наукового описання та публікації тексту. Він не вивчений у кодикологічному, палеографічному, текстологічному та лінгвістичному аспектах. В історіографії переважно надаються короткі загальні відомості або згадки-посилання про ТА, його писця – попа Гермогена (Тихонені Яцковича), місце створення – м. Теслугів, оздоблення та історію знайдення (Г. Галенченко, Я. Запаско, Я. Ісаєвич, Е. Немировський, І. Огієнко [5, с. 32; 11, с. 94; 12, с. 170, 171; 13; 15, с. 100; 19; 20; 22, с. 198]). Дані про особистість писця, його книжкову діяльність, зокрема й написання ТА, замовника книги більш розширено висвітлюються в історико-краєзнавчих нарисах Г. Гуртового та Г. Нудьги [9, с. 44–45; 21, с. 183–184, 185–186]. Ятеві

реалізації в записі писця розглядаються В. Мойсієнком у монографії, присвяченій фонетичній системі українських поліських говорів у XVI–XVII ст. [18, с. 101, 400]. У праці Н. Бондар, де досліджується українська рукописна Скориніана в контексті середовища створення списків [4, с. 26, 28], узагальнюються відомості про ТА та інші списки Апостола. Існують й археографічні описи ТА. Припускаємо, що перші відомості й про кодекс були представлені Г. Ісаєвичем (1895) [13]. Згодом короткий опис ТА був виконаний С. Щегловою і опублікований в «Отчете об экскурсии семинария русской филологии в Житомир 21–26 октября 1910 года» [24, с. 118–119]. Також маємо короткий археографічний бібліотечний опис Відділу рукописів Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (далі – ХДНБК) (не опублікований), наданий разом з електронною копією рукопису громадській організації «Центр дослідження і відродження Волині» для написання даної статті². Зупинимося детальніше на відомостях щодо створення й змісту цих описів, їх включення до наукового обігу, оскільки це має значення для аналізу основних метаданих рукопису при опрацюванні його електронної копії.

Першим дослідником-аматором ТА, як вважається, є священник, краєзнавець Григорій Ісаєвич, який знайшов рукопис у 1894 р. на хорах церкви Святої Трійці в с. Верба [13] і цього ж року передав його до Волинського єпархіального давньосховища (м. Житомир), де він був заінвентаризований під № 151. Як відомо, Давньосховище було відкрите 15 травня 1893 р., а вже в листопаді при ньому було започатковане Волинське церковно-археологічне товариство, що мало сприяти систематизації й описуванню волинських церковних старожитностей, а також вивченню історії Волинської єпархії. У зв'язку з цим волинських священників було запрошено до співпраці та запропоновано стати членами-кореспондентами товариства (циркулярний указ Волинської Духовної консисторії від 15 листопада 1894 р. № 753 [17, с. 31]). Священники, серед яких було чимало яскравих особистостей, активно включилися в дослідження історії Волині, в розшук давніх актових документів, руко-

² Щиро вдячні за надані для роботи матеріали директору Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка Наталії Валентинівні Петренко та заступнику директора з автоматизації бібліотечних процесів Анжеліці Василівні Підгайній, а також фахівцям, які долучилися до укладання опису ТА.

писних книг, стародруків, у роботу в архівах. До цієї діяльності долучився й Григорій Ісаєвич. Імовірно, відомості щодо віднайденого ним ТА були вміщені в «Церковно-парафіяльному літописі церкви Пресвятої Трійці с. Верби Дубенського повіту». Наразі місцезнаходження цього документа є невідомим, як і його зміст³.

Короткий фаховий опис пам'ятки зробила Софія Щеглова, яка 21–26 жовтня 1910 р., під час роботи семінару руської філології В. Перетца в Житомирі, брала участь в опрацюванні для Волинського єпархіального давньосховища рукописних книг, що мали тільки інвентарні описи. Отож в інвентарному описі № 151 рукопис був записаний як «Апостол у перекладі Франциска Скорини, ркп. півустав 1593 р. попа Єрмогена Теслугівського, in folio, в дошковій оправі, обтягнутій шкірою» [24, с. 125]. С. Щеглова зробила короткий опис ТА (далі – опис Щеглової), залучивши основні дані інвентарного опису № 151, уточнила, що це копія перекладу, відзначила втрати наприкінці книги («Соборник» без кінця,–

³ У процесі розшуку «Церковно-парафіяльного літопису ...» «Центром дослідження і відродження Волині» були зроблені офіційні запити до Державного архіву Житомирської області (далі – ДАЖО) та Центрального державного історичного архіву України в м. Києві (далі – ЦДІАК України). У відповіді першого зазначалося, що історичний опис с. Верба Дубенського повіту зберігався в ДАЖО, у справі № 388 опису 1 ф. 159. У 1978 ф. 159 був переданий на зберігання до ЦДІАК України (Відповідь з ДАЖО від 01.05.2023 р.). У свою чергу, ЦДІАК України сповістив, що матеріали ф. 159 після передачі сформовані в опис 1 ф. 2205 «Колекція церковно-парафіяльних літописів і документів, зібраних Волинським церковно-археологічним товариством». На сьогодні справа «Церковно-парафіяльний літопис церкви Пресвятої Трійці с. Верби Дубенського повіту» (ф. 2205, оп. 1, спр. 388) позначена в описі як така, що вибула. Щоправда, вона була позначена як відсутня ще в ДАЖО. Отже, матеріали цієї справи могли загинути у воєнні часи, а могли опинитися і в якомусь іншому місці. Так, під час Першої світової війни, в 1915 р., через наступ німецьких військ значна частина експонатів Волинського єпархіального давньосховища та інших установ була евакуйована до Харкова. Решта ж експонатів Давньосховища, що залишилися в Житомирі, як стверджує на підставі архівних джерел Л. Дахненко [10, с. 6], у 1919 р. увійшла до складу Волинського науково-дослідного музею (тепер – Житомирський краєзнавчий музей) [17, с. 33]. У жовтні 1941 р., під час евакуації музейних цінностей з Харкова на схід, ешелон був знищений нацистами. Отож невелика кількість експонатів, що вціліли, зберігається тепер у Харківському історичному музеї та Харківській науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка.

обривається в кінці травня). Вона надала повний текст запису писця з вихідними даними, вказавши, що він уписаний після тексту Апостола. У передачі вченою орфографії тексту записів писця є певні неточності, зокрема над виносними буквами м, д, х, ц, г, ж поставлене титло, в оригіналі ці виносні без покриття; іноді між приголосними не поставлено паєрок. Опис С. Щеглової, як уже зазначалося, опублікований В. Перетцом в «Отчете об экскурсии семинария русской филологии в Житомир 21–26 октября 1910 года» [24, с. 118–119].

Сьогодні ТА має короткий археографічний бібліотечний опис з основними даними, зроблений у Відділі рукописів ХДНБК (далі – опис ХДНБК), ймовірно, дані доповнювалися на початку ХХІ ст. (У доданому до опису ХДНБК списку літератури найпізніша праця датована 2003 р.). Опис не опублікований. Мова рукопису визначена як церковнослов'янська, з елементами білоруської та української мов, письмо – як півуставне, без зазначення його особливостей. Орнаментальні композиції художнього оздоблення характеризуються як наближені до білоруської та української вишивки. Не встановлені водяні знаки паперу, вказано лише, що не атрибутована філігрань геральдично-орнаментальної композиції. Структура й зміст рукопису не подані. Сучасним шрифтом відтворено записи писця з вихідними даними щодо часу та місця написання ним рукопису – на арк. 51 за кириличною нумерацією чорнилом (це – арк. 49 за нумерацією синім олівцем) та частину запису на арк. 215 за нумерацією синім олівцем (щодо нумерації рукописів див. далі в нашому описі)⁴.

Мета роботи – дослідити рукописний Теслугівський Апостол 1593–1594 рр. (Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, Відділ рукописів, ркп. 819172) за електронною копією. Оригінал рукопису наразі не доступний для вивчення через війну Росії проти України. Завданнями дослідження є проведення кодикологічної та палеографічно-орфографічної атрибуції й археографічне описання пам'ятки.

⁴ Тут і далі посилання на аркуші рукопису подаються за нумерацією арабськими числами, зробленою синім олівцем (див. в нашому описі нумерацію № II), оскільки вона є правильною і за нею майбутнім дослідникам зручніше буде користуватися текстом електронної копії й запланованого до публікації факсимільного видання. Нею пронумерований і запис писця на вставному арк. 215, який не пронумерований кириличною цифір'ю, що відповідає часу створення списку.

Виклад основного матеріалу. В українській рукописній книжності XVI ст. списки Біблійних книг, надрукованих Франциском Скориною, з'являються одразу після їх публікації. Більш поширеними вони стають у другій половині XVI ст. Списки зі скорининських видань переважно робилися на Волині та Поділлі. Значною популярністю користувався й друкований Апостол, виданий Франциском Скориною у Вільно в 1525 р. [3]. Відомий найраніший список Апостола, водяні знаки паперу якого дають 1525–1527 рр.⁵ [16, с. 63–64, № 56]. Апостол Франциска Скорини поширювався в таких само точно датованих і локалізованих українських списках, як Радивиловський Апостол 1568 р., м. Радивилов⁶ [6; 7]; Даниловецький Апостол 1571 р. (чи 1579 р.), с. Даниловці, біля Тернополя⁷ [5, с. 29–30, № 22]; Бутятицький Апостол 1580 р., с. Бутятичі, Волинь⁸ [5, с. 31–32, № 24]; Четвертинський Апостол 1597 р., містечко Четвертня, Волинь⁹ [14, с. 57–59, № 15].

До української рукописної Скориніани належить і створений на Волині Теслугівський Апостол 1593–1594 рр. Назву рукопис отримав за місцем його створення – містечком Теслугів (Дубенського повіту Теслугівської волості; нині – село Дубенського р-ну Рівненської обл., Україна). Він був знайдений у 1895 р. священником Григорієм Ісаєвичем, дослідником-краєзнавцем, на хорах церкви Святої Трійці в с. Верба Вербської волості Дубенського повіту (тепер – Дубенського р-ну Рівненської обл., Україна) й переданий до Волинського єпархіального давньосховища (м. Житомир), де знаходився під інвентарним номером 151 до середини 1910-х років. Пізніше у складі евакуйованих під час Першої світової війни з Волині книжкових колекцій рукопис надійшов до Харкова: в 1920 – на початку 1930-х років перебував у книжковому фонді Харківського музею українського мистецтва, а з 1952 р. зберігається у Відділі рукописів у ХДНБК (Колекція рукописних книг, шифр 819172) [20].

⁵ Зберігається у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника НАН України, НТШ-І 328. Тут міститься ще один список Апостола 60-х років XVI ст. (Павл. 184) [16, с. 74–75, № 69].

⁶ Зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. 28, № 766.

⁷ Зберігається в Національному музеї України імені Андрея Шептицького у Львові.

⁸ Зберігається в Російській державній бібліотеці, зібрання М. С. Тихомирова, ф. 299, № 371.

⁹ Зберігається в ІР НБУВ, ф. І, № 7462.

Рукописний список Апостола був зроблений на Волині в період від 20 жовтня 1593 р. до 28 січня 1594 р. Працював над рукописом теслугівський священник церкви Різдва Христового Єрмоген (Єрмоген, Ярмоген), родом з Торчина, на прізвисько Тихоненя Яцкович. Замовником книги виступав співвласник м. Теслугова луцький земський писар Михайло Коротинський. Імовірно, список Апостола робився для використання під час богослужінь у теслугівській церкві.

Історію написання книги, яка безпосередньо пов'язана з особистістю її створювача та замовника, писець подав у записах 1594 р. (арк. 214 зв.–215). У відповідності до цих записів, священник Єрмоген переписував рукопис від 20 жовтня 1593 р. до 28 січня 1594 р. в церкві Різдва Христового містечка Теслугів. На місці цієї церкви в 1873 р. поставили дерев'яну церкву Дмитра Солунського й перенесли до неї все церковне майно, зокрема й книги. Вірогідно, при церкві Різдва Христового була бібліотека, до якої належав і ТА. Коли рукопис полишив храм, не відомо. Новозбудована церква мала значне бібліотечне зібрання з унікальними стародруками, рукописними книгами та актовими документами [25, с. 442]. Замовником книги для теслугівської церкви виступав згадуваний у записі Михайло Коротинський, чиновник, луцький земський писар (1565–1596), який став співвласником Теслугова разом з Жоравницькими внаслідок шлюбу з Федорою Жоравницькою, дочкою Марка Жоравницького, Луцького й Острозького православного єпископа. У 1593 р. власником Теслугова став син Михайла Коротинського – Іван Коротинський, який був одружений з родичкою Олександрою Михайлівною Жоравницькою [4, с. 28]. За поборним реєстром Крем'янецького повіту, в 1570 р. утримував Теслугів і сплачував податки разом з Михайлом Коротинським тогочасний відомий український поет Іван Жоравницький [25, с. 442]. Саме з цими двома шляхтичами й пов'язана книжна діяльність священника Єрмогена, проте він писав ТА, коли Івана Жоравницького вже не було серед живих (†1589).

Отже, піп Єрмоген¹⁰, священник і вчитель, жив та працював у містечку Торчин, імовірно, до 1583–1585 рр. Коли й чому він поїхав з Торчина, невідомо, вірогідно, його запросив до себе, до Теслугова, шляхтич Іван Жоравницький [9, с. 44–45]. Піп Єрмоген, очевидно, недовчений

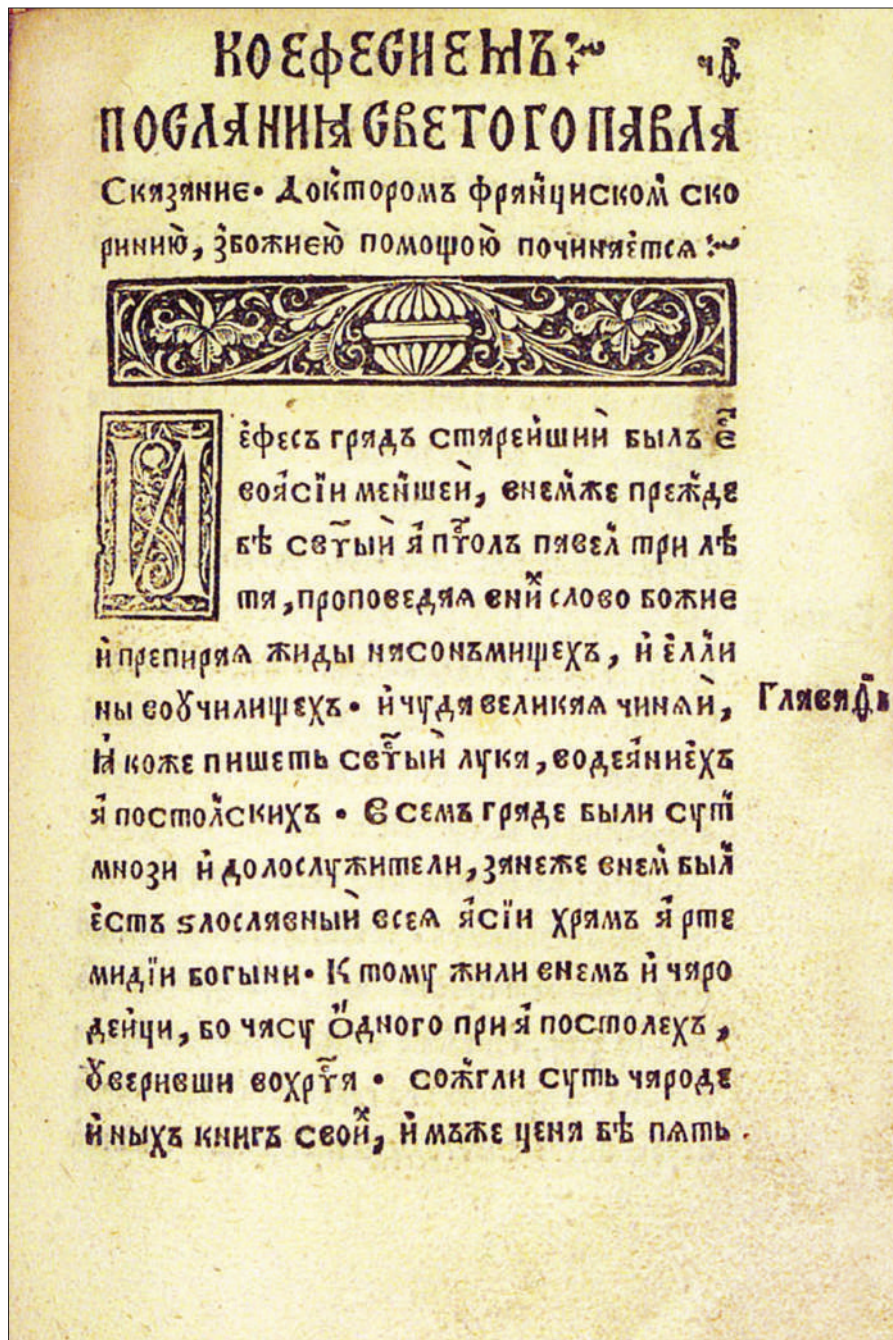
¹⁰ Г. Гуртовий називає його «Ярмоген Яцкович» [9, с. 44].

бакалавр Краківського університету, був прийнятий на парафію й у школу вчителем та переписувачем книг. Іван Жоравницький – від 1582 р. урядник Луцького повіту, обраний луцькою шляхтою малим війським, якому доручалося зберігати спокій у повіті та організувати оборону від нападів татар у той час, коли були відсутніми урядовці вищого рангу – мав дружні стосунки з князем Костянтином Острозьким і подеколи привозив від нього книжки. Жоравницький намагався запрошувати до Теслугова освічених людей, зокрема попів, добре опікувався й місцевою школою та сприяв тому, щоб вона була забезпечена списками Псалтиря та рукописними букварями для навчання, оскільки кириличні стародруки на той час коштували дуже дорого. Також Жоравницькому пощастило, пише Г. Нудьга, роздобути буквар, виданий у 1574 р. Іваном Федоровим у Львові. Книгу переписали при церкві, в якій пізніше піп Єрмоген переписав Апостол. У 1589 р., після втрати польською владою Жоравницького, священник Єрмоген перейшов на службу до Михайла Коротинського, який, хоча був і не дуже заможним, також підтримував освіту, школу й переписування книг на потреби громади. У цей час піп Єрмоген досить успішно продовжував займатися створенням книг, причому так «набив руку», що за кілька місяців міг переписати й оформити кольоровим орнаментом Апостол або Псалтир [21, с. 183–184, 185–186].

Українське походження ТА засвідчують мова, письмо й орфографія рукопису.

Теслугівський Апостол написаний церковнослов'янською мовою української редакції. Він містить також багато елементів живої білоруської мови, спорідненої з українською [11, с. 94]. Список зроблений півуставним типом письма з уже переробленого українізованого списку друкованого Апостола, виданого Франциском Скориною у Вільні в 1525 р. [3]. Ф. Скорина, як зазначав І. Огієнко, переклав біблійні книги на ту руську мову, що була тоді літературною в литовсько-українській державі, в основі своєї церковнослов'янську, але з дуже великою домішкою живої народної «руської» мови [22, с. 198]. Учений також наголошував, що твори Скорини були дуже поширені в Україні і тут не тільки переписувалися, але й перероблювалися, часом досить помітно; ці переробки, що мають дуже багато виразних українізмів, ми маємо право віднести й до пам'яток української мови [23, с. 276]. Такі списки мають яскраво виражене українське походження й зроблені зі стародруку за узусними

Лл. 1. Апостол. Вильно: Тип. Франциска Скорины, 1525.
Послання святого апостола Павла до Ефесян. Арк. 99.
Примірник РГБ, МК Кир. 8 (Інв. 1348)

Ил. 2. Теслуґівський Апостол 1593–1594 рр.
Послання святого апостола Павла до Ефесян. Арк. 149.
ХДНБК, шифр 819172

орфографічними правилами волинської книгописної школи середини – третьої чверті чи останньої чверті XVI ст. Орфографія цих періодів має певні відмінності, які й репрезентують українські списки скорининського Апостола. На кінець XVI ст. волинські книжники підійшли до проведення орфографічної кодифікації, що й відбито в письмі ТА.

Українські фонетичні риси ятевих реалізацій у ТА виділені Віктором Мойсієнком і подані вченим на основі приписки (записів писця. – Л. Г.), зробленої попом Єрмогеном Теслугівським з Торчина: наголошена позиція – $\epsilon < \dot{\epsilon}$: $\tau < \dot{\epsilon}$: дѣиствъѣ^м 118¹¹, со вѣѣ^м 118, в соѣѣ 118, везгрѣшному 118, со вѣѣми 118, дѣло^м 118, недоумѣниємъ 118, не клинѣте 118, нелицемѣрно 119, и < ѣ; ненаголошена позиція – $\epsilon < \dot{\epsilon}$: ко славе 118, в которо^м главе 118, в зачале 118, во веки веко^м 119, в держа^{вѣ} 119, $\tau < \dot{\epsilon}$: и < ѣ: постишениє^м 118, бжѣтвенныи и агѣлскїи слова 118 [18, с. 101, 400].

Список зроблений півуставним письмом, темно-коричневим чорнилом. Непрофесійний почерк свідчить, що писець не навчався у книжковому скрипторії й писав книги, швидше за все, як аматор, що підтверджують орфографія й виконане ним не дуже ретельно оформлення рукопису у примітивному народному стилі.

Палеографічно-орфографічні ознаки списку засвідчують українську редакцію церковнослов'янської мови. Найголовнішою ознакою української книжної писемності XVI ст. й відмінністю від білоруської є другий південнослов'янський графіко-орфографічний вплив та використання українськими книжниками-писцями південнослов'янських орфограм [6]. Зокрема В. Аніченко щодо мови списків скорининських книг вказував як спільні, так і відмінні ознаки білоруської й української мов [2, с. 507–508]. Учений зазначав, що у списках українського походження більше, ніж в їхньому друкованому тексті, південнослов'янізмів, що цілком відповідає традиціям тогочасної української писемності [1, с. 68–69].

Проілюструємо сказане вище прикладами використання в ТА основних південнослов'янських орфограм у системі голосних як атрибутивних ознак [6]. Для зіставлення взято й орфограми з друкованого Апостола 1525 р. [3] (далі Апостол Скорини – АС).

¹¹ Учений посилається не на аркуші рукопису, а на сторінки публікації запису у звіті В. Перетца [24, с. 118–119], де не вказано аркуші, на яких у списку розміщено запис. У рукопису це арк. 214 зв.–215 за нумерацією синім олівцем.

Окрема увага надається використанню цих орфограм у паралельних текстах початку Послання святого апостола Павла до Ефесян (див. *Лл. 1 та 2*).

- Відсутність йотації *а* на місці давньоруської¹² букви *ѡ*, яка передається в позиції після голосних буквою *а*: *прїати 5, игнатїа 221, посланїа 149 – посланїа АС 99*.
- Використання букви *а* в позиціях на початку слів та після голосних, в яких за давньоруською традицією писалася буква *ѡ*, а *а* ставилася тільки після приголосних. На початку слів середньоболгарська орфограма використовувалася в узусі українських пам'яток спорадично, вживанішою залишалася *ѡ*, що й спостерігаємо в ТА : *ѡзкы 38, ѡвльшиѡса 46, ѡкоже 149 – ѡкоже АС 99*. Орфограма *а* після голосних використовується як узусна норма: *крїщенїа 2, деанїю 46, проповедаа, препираа, великаа 149 – проповедаа, препираа, великаа АС 99* (послідовно наявні такі написання). У ТА спорадично наявні й написання за давньою традицією з *ѡ*: *спїающаѡса 4, ѡсоужаѡ 91*.
- Буква *є* широка пишеться на позначення йотації звука *є* на початку слів та після голосних, за давньоруською традицією після голосних писалася буква *ѣ* вузька: *єдиньѣ 110, вѣровавшїє 4, покданїє 18, єфесеѡм, сказанїє, вѣїє, вѣ деанїєѣ 149 – ефесиємѡ, сказанїє, воїє, во деанїєхѣ АС 99* (більше використана у всіх позиція буква *є*, наявна і *є* широка).
- Буква *ї* перед голосними пишеться послідовно, як орфографічна норма, що закріпилася в узусі наприкінці XVI ст.; за давньоруською традицією вживалася буква *и*: *именїа 4, вѣїа 221, сказанїє, старенїи, вѣїє 149 – сказанїє, старенїи, воїє АС 99*; але маємо й однакове вживання південнослов'янської орфограми: *дрѣтеидїи 149 – дрѣтеидїи АС 99*.
- Буква *ѡ* спорадично використовується перед виносними літерами: *їоудеѡм 18, євреѡм 220, ко єфесеѡм 149 – ко ефесиємѡ АС 99*.
- Буква *ѡ* пишеться в позиції після приголосних та в кінці слів, але написання з *ѡ* за давньоруською традицією переважають: *весеѡхѡса б, ѡрѡжїє 179, сладекѡ, горїсоѡ 11, лоѡка, идолосоѡжители 149 – ѡка, идолосоѡжители АС 99* (послідовно наявний монофтонг *ѡ*).

Як бачимо, у списку ТА використовуються лише окремі південнослов'янські орфограми, що засвідчує поступове згасання в кінці XVI ст. південнослов'янського впливу на тогочасну українську конфесійну

¹² Давньоукраїнської.

книжну писемність. У друкованому Апостолі 1525 р. Франциска Скорини ці орфограми також наявні зрідка, білоруська книжна писемність на початку XVI ст. поступово позбувається цього впливу.

Виконане нами дослідження рукопису за електронною копією та аналіз попередніх описів дають можливість систематизувати відомі та отримані новітні археографічні, кодикологічні й палеографічні дані.

Теслугівський Апостол (Діяння та послання апостольські) – це рукописний кодекс на папері у 2° (303 x 206 x 41 мм)¹³, 228 арк. (2+225+1), за бібліотечною нумерацією – 227 арк. (див. нижче три нумерації аркушів).

Рукопис неповний, без початку та кінця. Текст та художнє оздоблення рукопису сильно пошкоджені на арк. 1–22, 31, 34, перші аркуші збереглися лише частково (див. *Іл. 3*), з меншою втратою тексту –

арк. 9–22, подекуди по рукопису дірки на аркушах на полі тексту; по всьому рукопису різного ступеня згасле темно-коричневе чорнило та сурик, який місцями зовсім вицвів; заголовки не читаються. Значна кількість аркушів пошкоджена вологою, краї аркушів зотлілі; по всьому рукопису воскові плями.

Коли книга в 1894 р. надійшла до Волинського єпархіального давньосховища, то мала втрати текстів тільки в кінці, як зазначено в описі С. Щеглової.

Іл. 3. Теслугівський Апостол 1593–1594 рр.
Початок рукопису. Арк. 1.
ХДНБК, шифр 819172

¹³ Розміри рукопису вказані в описі ХДНБК як 303 x 260 x 41 мм. Викликає певний сумнів співвіднесення висоти до ширини, ймовірно, тут помилка у розмірі ширини, – має бути 206 мм. В електронній копії рукопис не виглядає за розміром майже квадратним.

Зошитів 23: I⁴, II¹⁰–XVII¹⁰, XVIII⁸ (без втрат тексту, зошит починається на арк. 165), XIX¹⁰–XXI¹⁰, XXII¹²⁺¹ (13-й аркуш зошита є вставним, арк. 215), XXIII¹⁰. Зошити пронумеровані писцем кириличною цифір'ю, темно-коричневим чорнилом, посередині нижнього поля, на першому й зі звороту останнього аркуша; перший аркуш кожного зошита з вказівкою ттра^А, тільки на початку Місяцеслова вписано лише номер зошита – кґ. Після завершення роботи писець пронумерував й аркуші кириличною цифір'ю.

У рукопису три нумерації аркушів, проведені фоліацією:

I. 1594 р., писця, з вказівкою ли^С і номер аркуша позначено кириличною цифір'ю, темно-коричневим чорнилом, у верхньому куті аркуша. Ця нумерація відповідає часу створення списку. За нею в рукопису, до втраченого тексту в кінці книги, 226 арк.: перші два аркуші наразі втрачено; втрачена нумерація на пошкоджених аркушах на початку та в кінці рукопису; частково згасло чорнило, не кожна цифір прочитується. Без нумерації вставний аркуш із записами, між арк. 216 і 217, який писцем був доданий уже після закінчення роботи над рукописом і проведенною нумерацією.

II. [20-х – початку 30-х рр.] ХХ ст., імовірно, Харківського музею українського мистецтва, арабськими числами, синім хімічним олівцем, посередині верхнього поля аркуша, поставлена на лівому полі арк. 1–4. За нею в рукопису 225 арк., нумерація починається від першого аркуша збереженого тексту, проведена послідовно, вставний аркуш із записами писця пронумерований як арк. 215. До цього аркуша різниця між першою й другою нумераціями становила два аркуші, після арк. 215 – один аркуш.

III. [60-х рр.] ХХ ст., бібліотечна, Відділу рукописів ХДНБК, із доповненням та відновленням арабськими числами кириличної нумерації писця на початку та в кінці книги. За нею в рукопису 227 арк.: не пронумерований вставний аркуш (арк. 215 за нумерацією № II, синім олівцем); пронумеровані олівцем форзаци на початку та в кінці рукопису – арк. 1, 227, та сучасний титульний аркуш, арк. 2; темно-коричневим чорнилом відновлена нумерація на втрачених частинах арк. 3–26, 223–226 (за нумерацією синім олівцем це арк. 1–24, 222–225).

Блок книги був розбитий, а поля аркушів біля корінця значно пошкоджені. Кодекс реставрований у 1960-х роках у ХДНБК. При

реставрації аркуші підклеєні біля корінця та на бічних полях, дірки на аркушах також заклеєні. При складанні рукопису арк. 141 та 142 вшиті між арк. 138 та 139 (хоча можливо, це помилка при електронному копіюванні рукопису). Вірогідно, що тоді рукопис було взято у світло-коричневу ледеринову оправу та вставлено форзаці з білого паперу. Також було вміщено титульний аркуш для Діянь апостольських, назва й початок тексту в рукопису майже втрачені. Для титулу використано, на нашу думку, верх паперової обкладинки рукопису, на якій малиновим чорнилом була зроблена назва книги з вихідними даними: «КНИГА ДЄАНІЙ АПОСТОЛЬСКИХ / пісал ерей поп Єрмоген (Армоген) с Торчина / родом прозвищем Тихоненя Яцкович с ориг. / книги деання апостольскіа / доктора Франциска Скорини / с Полоцка. / Тесл8гов / 20.10.1593 – 28.01.1594». Нижня частина обкладинки також використана як захисний аркуш у кінці книги. Можна припустити за фактурою паперу й орфографією, що рукопис уже був у паперовій обкладинці, коли в 1920 – на початку 1930-х років перебував у книжковому фонді Харківського музею українського мистецтва. Рукопис мав шкіряну оправу, коли в 1894 р. надійшов до Волинського єпархіального давньосховища.

Написаний рукопис церковнослов'янською мовою української редакції (з білорусизмами, які перейшли зі скорининського стародруку), півуставним типом письма, темно-коричневим чорнилом та суриком. Кількість рядків на сторінці: в Діяннях переважно по 29, іноді 30, 31; у Посланнях спочатку стільки ж рядків, а з Другого послання Павла – 27, іноді 25, 26.

Прикрашений рукопис у примітивному народному стилі, з використанням орнаментованих мотивів української вишивки, темно-коричневим чорнилом та суриком.

Орнаментальними засобами виконано рубрикацію книги. В орнаментовані рамки взято текст на початку Діянь та Послань; якщо текст послання не починається з початку аркуша, то в рамку вписаний і кінець попереднього послання: арк. 1, 49 зв., арк. 55, 62, арк. 66, арк. 73 зв., 75 зв., 100 зв., 125, 141, 149, 157 зв., 164, 169 зв., 175, 178 зв., 186, 191 зв., 194, 195. На початку Діянь у рамку вміщено й заставку, арк. 1. Лише заставкою відкривається Послання Юди, текст у рамку не вписаний, арк. 73 зв. Кінцівки конусні: в кінці Діянь, арк. 49, кінцівка завершується

малюнком чаші з квіткою, яку тримає рука, виконана чорнилом і суриком; в кінці Послань маленька прямокутна орнаментована рамка, виконана чорнилом і суриком, арк. 55, 62, 71 зв., 75, 100 (підтримує пізніше домальована рука), 124 зв. (підтримує рука), 142 зв. (підтримує рука), 149 (на кінцівку вказує рука), 214; стилізований малюнок сонця, яке підтримують чотири руки, з підписом суриком сліпце, арк. 65; малюнок з рукою, арк. 103; зі стилізованими квітами, арк. 193 зв. Кінцівка запису писця на вставці на арк. 215 конусна, обрамлена лінією, на запис вказують стилізовані малюнки рук. Ініціали великі тонкі на початку Діянь та кожного Послання, суриком. Заголовні літери, суриком. Колонтитули на верхньому полі, суриком. Перший рядок назв Діянь писаний великими контурними літерами, суриком, Послань та частин – великими літерами, суриком. Заголовки статей та кінцівки кожного послання писані суриком. Колонтитули та вказівки читань писані суриком та темно-коричневим чорнилом.

Оздоблення зроблене після завершення написання рукопису та проведення нумерації аркушів, кирилична цифір вписана в орнаментовану рамку, напр., арк. 175, 186.

Структура та зміст кодексу в основному відповідає тексту видання Апостола Франциска Скорини 1525 р. [3]. Збережені передмови перекладача; короткі післямови Скорини переважно не вписані в кінці послань, можливо, писець їх уписував тільки тоді, коли залишилося місце на аркуші. Колонтитули та вказівки читань подано на верхніх та нижніх полях більшості аркушів.

Арк. 1–49. Діяння святих Апостолів. Передмова втрачена. Рукопис відкривається назвою Діянь, перший рядок писаний суриком великими контурними літерами. Назва та тексти на початку книги дуже пошкоджені, збереглися лише частково, сурик переважно вицвів: «книга д[ѣанїа]¹⁴...» (див. *Іл.* 3).

Арк. 49 зв.–214. Послання святих Апостолів.

Арк. 216–225. Місяцеслов (вересень–травень), -з вказівкою антифонів, прокимнів, стихир, алилуарій, причаснів. Обривається вказівкою

¹⁴ У кінці Діянь написано «книгы дѣанїа», арк. 49. На колонтитулах назву книги подано різним правописом, суриком та чорнилом, напр.: дѣанїа 6 зв., дѣанїа 16 зв., дѣанїа 22, дѣанїа 30, дѣанїа 33 зв., дѣанїа 39 зв.

читання на 21 травня пам'яті свв. рівноапостольних царя Костянтина і його матері цариці Олени, зач. 49: «вознесо^x избраннаго...».

Записи писця рукопису 1593–1594 рр. зроблені півуставом, темно-коричневим чорнилом:

1). [1593 р.], запис уписаний писцем у кінці Діянь у стилізовану чашу, яку тримає рука, вірогідно, відразу після завершення перепису й оформлення кінцівки, без зазначення дати завершення цієї роботи, арк. 49: «ереи армогенъ с торчина родо^m».

2). [Січень 1594 р.], запис уписаний писцем у кінці Послань, але не відразу після їх завершення, а вже, ймовірно, під час роботи над Місяцесловом, оскільки за кириличною нумерацією Послання закінчуються на арк. 216 зв., а текст Місяцеслова починається на арк. 217; між ними є вставний аркуш без кириличної нумерації, із записами писця. Писцю не вистачило місця для запису на арк. 216 зв., і він додав ще аркуш, за нумерацією арабськими числами синім олівцем запис розміщується на арк. 214 зв.–215: «Изволение^m ѿца, поспешение^m сѣд и дѣствие^m стго дха . доконанъ е^c сїи¹⁵ аплз со все^m про все ѿко са в собѣ маеть, иже во троици е^{am}номуу безгрѣшномѣ боу . и прѣтои его мѣри мѣри со стѣыми нѣнѣными силами, и со все^mми стѣыми оуго^{am}ники вѣжими ко чти и славе, а люде^m посполиты^m коу наѣчению и к добры^m дѣло^m . амиⁿ .

Прошѣ ва^c вратїа хто боудеть сїи вжѣтвеннїи и аплзскїи слова главы и заѣла чести стѣи . прошѣ ва^c в которо^m боудѣ главе или в зачалѣ по // мыливса или вписавса или заквапи^ѣ или ѿко и литерї не доложи^x . или строки не написа^x или недоумѣвнїемъ не до^{am}жи^x или ^{am}грѣви^x или з^{am}блоуди^x . во все^m то пров⁺ те блгѣвите а не клинѣте . тогды и на^c хс поставить не лицемѣрно на сѣдици свое^m . и блгѣвить на^c во вса дѣи живота нашего во веки веко^m амиⁿ .».

3). 28 січня 1594 р., запис писця на вставному арк. 215, від попереднього запису він відокремлений рискою, також відокремлені між собою рискою і дві частини запису; текст конусоподібний, кінцівку запису виділено лінією, темно-коричневим чорнилом, із двох сторін намальовано руки: «Писа^{am} ерей погъ ермогенъ теслоуговскїи wzли храмѣ рожества хѣва родиче^m с торчина . прозѣвице^m тихонѣна ѿцкови^c . * в богоспасе^mмо^m граде теслоугове (* писецъ указав місце написання книги у примітці

¹⁵ У записах писця з технічних причин буква **и** з ерчиком передається через **и**.

на нижньому полі аркуша), в дѣржавѣ¹⁶ пѣа а имани¹⁷ миѣила коритенѣского писара земѣского Лоу^чко^р.

Зауавса сеи бж^твены¹⁸ ап^тлз ро^ѣ. во* на^л аф^ѣг [1593] мѣца w^тавра . ѣ [20] дѣа на с^тго мѣнка артемиа . а доконавса рок^ѣ . во*го . на^л аф^ѣд [1594] . мѣца генваря кѣ [28] . дѣа . на прп^авнаго ѡ^тца нѣшего ех^зврема сирина . б^го[у] нѣшомуу ч^ѣть и хвала во веки веко^м аминь . / арипз». На нашу думку, в кінці запису іншою людиною прописано простою літореєю слово аминь як арипз, зроблені доповнення й виправлення в записі, подані над рядком. Цікаво, що цією ж людиною після запису праворуч уписано вказівку про те, що в записі місто, де написано книгу, не вказано, а написано внизу аркуша: «града не писа^а наспа^а написа^а»; текст зблід. Поверх закінчення тексту цього запису-вказівки намальовано руку.

Наявні у книзі й інші записи на звороті вставного арк. 215 зв., зроблені темно-коричневим чорнилом, – запис кінця XVI ст., професійним півустановом: «Починають^ѣ соборнікз двоундеснате мѣемз», та записи XVII ст., українським скорописом: «Во юности нехотѣше Трѣждатиса До старости зло постраждетъ Господѣ гордимз противитса. А смиреннимз дастъ благодѣ^т», нижче, іншим почерком, повторений початок: «Во юности нехотѣше тру»; початок молитви до Богородиці «По^а твою Мило^тз Привѣга^м Богородице Дѣо молитовз наши^х не презри во ^ко^вбехз но ѡ^твѣдѣ избави на^ѣ єдина ч^ѣтаа и в», іншим почерком повторено перші слова «По^а твою Мило^тз».

На аркушах рукопису містяться: штемпель з номером 100138, арк. 225; печатка ХДНБК, арк. 5; інвентарний номер 819172, фіолетовим чорнилом, арк. 49, 224 зв. (із зазначенням дати інвентаризації – 20.XII.1952 р.).

Наукова новизна роботи. Уперше досліджено рукописний Теслуґівський Апостол 1593–1594 рр. Проведено історіографічне, кодикологічне й палеографічне вивчення та археографічне описування. Встановлено, що рукопис не є безпосередньою копією з Апостола 1525 р., надрукованого Франциском Скориною. Доведено, що він списаний з рукопису церковнослов'янської мови української редакції, який був зроблений зі скорининського видання, за узусними орфографічними правилами волинської книгописної школи останньої чверті XVI ст.;

¹⁶ Закінчення слова вписане над рядком.

¹⁷ Словосполучення а имани вписане над рядком.

¹⁸ Слово бж^твены¹⁸ вписане над рядком.

розглянуто використання південнослов'янських орфограм. Ілюстрації тексту рукопису публікуються вперше.

Висновки. В українській книжності від другої половини XVI ст. набувають популярності списки з друкованих видань книг Біблії Франциска Скорини. Теслулівський Апостол належить до української рукописної Скориніани. Він списаний на Волині в 1593–1594 рр. священником Гермогеном (Єрмогеном чи Ярмогеном, на прізвисько Тихоненя Яцкович) у містечку Теслугові. Писаний церковнослов'янською мовою української редакції, півуставним письмом, прикрашений простим народним орнаментом зі стилізацією української вишивки. Текст ТА безпосередньо не скопійований із друкованого Апостола 1525 р. Франциска Скорини, а списаний уже з українізованого списку. Такі списки мають яскраво виражене українське походження й зроблені зі стародруку за узусними орфографічними правилами волинської книгописної школи середини – третьої чверті чи останньої чверті XVI ст. Наприкінці XVI ст. волинські книжники підійшли до проведення орфографічної кодифікації, що й відбито в письмі ТА, зокрема щодо використання південнослов'янських орфограм. Всебічне вивчення ТА за оригіналом і проведення його розширеного археографічного опису унеможливила війна Росії проти України. Робота з електронною копією дозволила провести новітнє описування рукопису з уточненням мета даних. «Центр дослідження і відродження Волині» планує до кінця 2023 р. видрукувати сигнальні примірники факсимільного видання пам'ятки, долучивши окремим вкладишем отримані в нашій роботі сучасні наукові дані. Це сприятиме збереженню пам'ятки в копії й подальшому її кодикологічному, палеографічному, філігранологічному, текстологічному й лінгвістичному дослідженню. Вагоме значення факсимільне видання матиме також для вивчення української рукописної Скориніани.

Список використаних джерел

1. Анічэнка Ў. В. Кніжна-царкоўнаславянскія традыцыі в украінскай і беларускай перекладной пісьменнасці XVI–XVII ст. // *Slavia*. 1966. № 1. С. 68–70.
2. Аниченко В. В. Скорининское наследие в рукописях его последователей на Украине // *Франциск Скорина и его время : энцикл. справ.* Минск : Белорус. сов. энцикл. им. П. Бровки, 1990. С. 507–508.

3. Апостол. Вильно: Тип. Франциска Скорины, 1525. 8°, 352 лл. (Примірник РГБ, МК Кир. 8 (Инв. 1348).
4. Бондар Н. П. Украинская рукописная Скориниана : попытка анализа датированных списков XVI ст. и круг их создания // Здабытки : Дакументальныя помнікі на Беларусі / Нацыянальная бібліятэка Беларусі. Мінск, 2018. Вып. 21. С. 22–32.
5. Галенчанка Г. Я. Францыск Скарына : спадчына і пераемнікі : анатомані бібліяграфічнай паказальнік. Мінск : Красіка-Прынт, 2002. 175 с.
6. Гнатенко Л. А. Староукраїнський правопис останньої чверті XIV – першої чверті XVII ст. у зв'язку з проблемою другого південнослов'янського графіко-орфографічного впливу (Букви на позначення голосних звуків) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1997. 28 с.
7. Гнатенко Л. А. Радивиловський Апостол 1568 року волинської рукописної школи (у порівнянні з Пересопницьким Євангелієм) // Рукописна та книжкова спадщина України. 2004. Вип. 9. С. 174–187.
8. Гнатенко Л. А. Апостол (Радивиловський). 1568 р. // Іванова О. А., Гальченко О. М., Гнатенко Л. А. Слов'янська кирилична рукописна книга XVI ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : наук. каталог, палеогр. альбом; редкол.: Л. А. Дубровіна (голова) та ін. Київ, 2010. С. 51–54, № 12.
9. Гуртовий Г. О. Торчин – передзвін віків : Історико-краєзнавчий нарис. Вид. 2-ге, зм. і доп. Луцьк : Надстир'я, 2014. 432 с.
10. Дахненко Л. О. Сто років Волинському єпархіальному давньосховищу // Тези наукової конференції до 100-річчя Волинського єпархіального давньосховища. Житомир, 1993. С. 3–6.
11. Запаско Я. П. Пам'ятки книжкового мистецтва: Українська рукописна книга. Львів : Світ, 1995. 480 с. : іл.
12. Исаевич Я. Д. Наследие Франциска Скорины на Украине // Федоровские чтения 1977 : Белорусский просветитель Франциск Скорина и начало книгопечатания в Белоруссии и Литве. Москва : Наука, 1979. С. 170–175.
13. Исаевич Я. Д. Гермоген Тихоненя Яцкович // Франциск Скорина и его время : энцикл. справ. Минск : Белорус. сов. энцикл. им. П. Бровки, 1990. С. 293.
14. Іванова О. А. Апостол. 1597 р. // Іванова О. А., Гальченко О. М., Гнатенко Л. А. Слов'янська кирилична рукописна книга XVI ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : наук. каталог, палеогр. альбом; редкол.: Л. А. Дубровіна (голова) та ін. Київ, 2010. С. 57–59, № 15.

15. Ісаєвич Я. Українське книговидання : витоки, розвиток, проблеми. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. 520 с.
16. Кириличні рукописні книги у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України: каталог. Т. 1: XI–XVI ст. / уклад.: М. М. Кольбук (голов. ред.), Т. М. Гуцаленко, О. О. Дзьобан та ін.; передм. М. М. Кольбук; уклад. наук.-довід. апарату: М. М. Кольбук, Я. П. Сеник. Львів : Оріяна-Нова, 2007. XLVI s., 522 с.; 24 кол. іл.
17. Костриця М. Роль релігійного краєзнавства у дослідженні малої батьківщини // Краєзнавство. 2010. № 4. С. 27–36.
18. Мойсієнко В. М. Фонетична система українських поліських говорів у XVI–XVII ст. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. 446 с.
19. Немировский Е. Л. «Апостол», «Книга деяния и посылания апостольская зовемая Апостоль» // Франциск Скорина и его время : энцикл. справ. Минск : Белорус. сов. энцикл. им. П. Бровки, 1990. С. 237–238.
20. Немировский Е. Л. Харьковская научная библиотека имени В. Г. Короленко // Франциск Скорина и его время : энцикл. справ. Минск : Белорус. сов. энцикл. им. П. Бровки, 1990. С. 548.
21. Нудьга Г. Не бійся смерті. Історичний нарис. Київ : Рад. письменник, 1991. 432 с.
22. Огієнко І. Друкарська трійця – Фіоль, Скорина і Хведорович (Історичний нарис із світанку українського друкарства). II. Перший руський друкар і гуманіст Франциск Скорина (Кінець) // Літопис політики, письменства і мистецтва. Берлін, 1924. № 13. С. 197–198.
23. Огієнко І. Розмежування пам'яток українських від білоруських // Записки Чину Св. Вас. Вел. 1935 р., т. VI. Вип. 1–2. С. 258–287.
24. Перетц В. Н. Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Житомир 21–26 октября 1910 года. Киев: Тип. Императ. ун-та св. Владимира, 1911. 150 с.
25. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся (Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року). Т. 2. Вінніпег, 1986. 580 с. (Інститут дослідників Волині. Ч. 55).

Liudmyla Hnatenko

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

(Kyiv, Ukraine)

ORCID: 0000-0001-5287-0081

e-mail: gnatenko.manus@gmail.com

Non-Governmental Organization "Research and revival centre of Volyn"

(Radyvyliv, Ukraine)

ORCID: 0009-0003-2187-6554

e-mail: volyn.center@gmail.com

Volyn handwritten Tesluhiv Apostol of 1593–1594: codicological and paleographic research

Our work aims to research the Tesluhiv Apostol manuscript of 1593–1594 (V. H. Korolenko Kharkiv State Scientific Library, Department of Manuscripts, rkp. 819172) using an electronic copy. The original manuscript is not available for study due to Russia's war against Ukraine. The tasks of the research are codicological, paleographic and orthographic attribution and archeographic description of the manuscript. **Methodology.** Source science, codicological, paleographic and linguistic methods of analysis were applied in the research, which contributed to obtaining the latest meta data. **Scientific novelty.** For the first time, the handwritten Tesluhiv Apostol of 1593–1594 was studied. Historiographical, codicological and paleographical study and archeographic description were carried out. It was established that the manuscript is a direct copy from the Apostle of 1525, printed by Francysk Skaryna. It has been proven that it was copied from the Church Slavonic manuscript of the Ukrainian edition, which was made from the Skaryna's edition according to the usual orthographic rules of the Volyn book-writing school of the last quarter of the 16th century; the use of South Slavic orthograms is considered. Illustrations of the text of the manuscript are published for the first time. **Conclusions.** In Ukrainian literature from the second half of the 16th century, lists from the printed editions of the books of the Bible by Francysk Skaryna are gaining popularity. The Tesluhiv Apostle belongs to the Ukrainian manuscript Skaryniana. It was written in Volyn in 1593–1594 by priest Hermohen (Yermogen or Yarmogen, nicknamed Tikhononia Yatskovich) in the town of Tesluhiv. Written in the Church Slavonic language of the Ukrainian edition, semi-statutory script, decorated with a simple folk ornament, with the stylization of Ukrainian embroidery. The Tesluhiv Apostol text was not directly copied from the printed Apostle of 1525 by Francysk Skaryna, but was copied from an already Ukrainized list and has attributing South Slavic orthograms. The manuscript needs in-depth codicological, paleographical, filigree, textological and linguistic research.

Key words: Ukrainian handwritten Tesluhiv Apostol 1593–1594, printed Apostol 1525 by Francysk Skaryna, Volyn written book tradition, codicological and paleographical and orthographic features.

*Стаття підготовлена 28 липня 2023 року,
подана до друку 30 серпня 2023 року.*